

Oceny i omówienia

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER SOZIALISTISCHEN EINHEITS-PARTEI DEUTSCHLANDS. Institut für Gesellschaftswissenschaften beim ZK der SED. Lehrstuhl Geschichte der Arbeiterbewegung: Berlin 1961, s. 552.

Katedra Instytutu Nauk Społecznych przy Komitecie Centralnym Socjalistycznej Partii Jedności Niemiec przygotowała cenną publikację z okazji 15-tej rocznicy zjednoczenia się w 1946 r. Komunistycznej Partii Niemiec i Socjaldemokratycznej Partii Niemiec w jedną, marksistowsko-leninowską, partię niemieckiej klasy robotniczej. Publikacja składa się z 13 różnych artykułów, opracowanych przez 12 autorów.

W artykule pt. *Die Sozialistische Einheitspartei Deutschlands die führende Kraft unserer Nation*, Herman Matern kreśli ogólną sytuację, w jakiej doszło do zjednoczenia niemieckiego ruchu robotniczego w radzieckiej strefie okupacyjnej. Było to według niego, podstawowe zadanie tego ruchu, jakie zarysowało się po upadku faszyzmu w wyniku II wojny światowej. Autor wskazuje, że do zjednoczenia mogło dojść tylko w rezultacie istnienia takich właśnie tendencji w łonie całej niemieckiej klasy robotniczej. Natomiast powstanie SED oznaczało zwrot w historii Niemiec. Partia ta wzięła na swe barki rolę przywódcy i bojownika o realizację żywotnych interesów narodu niemieckiego.

Tendencje zjednoczeniowe, jakie istniały w niemieckim ruchu robotniczym tuż po zakończeniu II wojny światowej omawia Stefan Doernberg w artykule pt. *Die Entstehung der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands und ihr Kampf um die Schaffung einer antifaschistisch-demokratischen, einigen deutschen Republik (1945—1949)*. Charakterystyczne, że autor mocno akcentuje problem narodowych przesłanek zjednoczenia się niemieckiego ruchu robotniczego pisząc, że była to konieczność dziejowa z punktu widzenia interesów całego narodu niemieckiego. Zjednoczenie ruchu nastąpiło na gruncie marksizmu-leninizmu, co stanowiło zasadniczy moment w tym procesie. Zjednoczenie było poprzedzone zjazdami terenowych ogniw obu partii, które zmierzały w kierunku jedności organizacyjnej. W rezultacie zjednoczenia powstały w Niemczech korzystne przesłanki do podjęcia walki o ukonstytuowanie państwa niemieckiego na terenie okupowanym przez Związek Radziecki. Władze radzieckie bowiem odnosiły się pozytywnie do wysiłków niemieckich komunistów, zmierzających do odbudowy partii i podjęcia starań o przekazanie jej kierownictwa spraw państwowych. Doernberg podkreśla, że dużą zasługą SED jest to, iż przyczyniła się ona do powstania w Niemczech wschodnich samodzielnego państwa i potrafiła także zabezpieczyć właściwy kierunek jego działalności.

Willy Peter w artykule pt. *Die Gründung der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands in Sachsen (1945—1946)* pisze o tym, że w Saksonii proces zjednoczeniowy zapoczątkował zjazd delegatów KPD i SPD w Dreźnie w dn. 15 I 1946 r. Od tego momentu w dolnych ogniwach obu partii podjęto dyskusje zjednoczeniowe. Proces zjednoczeniowy miał duży wpływ na sytuację w związkach zawodowych, które zacieśniały współpracę, a po zjednoczeniu się partii robotniczych stały się trzonem jednolitego frontu klasy robotniczej, budującej w tym czasie, przy wybitnym udziale niemieckich komunistów, front narodowy, w skład którego mogły

wchodzić wszystkie siły demokratyczne. Wysiłki obu terenowych organizacji robotniczych stanowiły podstawę do zjednoczenia się niemieckiego ruchu robotniczego jako całości.

Szczególną rolę berlińskiej klasy robotniczej w procesie zjednoczeniowym ukazuje Franz Wohlgemuth w artykule pt. *Zum Kampf der Berliner Arbeiterklasse für die Gründung der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands (1949—1946)*. Tendencje zmierzające ku jednoci powstały, zdaniem autora, na gruncie walki z faszyzmem już w okresie wojny, a wzmocniły się znacznie po jej zakończeniu. Aktywną rolę odegrali komuniści niemieccy, którzy zaraz po zakończeniu działań wojennych przystąpili do energicznej działalności. Berlin stanął w tym czasie ważny okręg partyjny ze względu na znajdujące się tu duże skupisko proletariatu i sytuację międzynarodową miasta. W dn. 20 i 21 grudnia 1945 r. obradowała w Berlinie wspólna konferencja KPD i SPD, na której podjęto zasadnicze decyzje o współpracy obu partii. Autor przytacza wiele faktów mówiących o dążeniu klasy robotniczej Berlina do zjednoczenia się w ramach jednej partii. Z drugiej jednak strony wskazuje on na szereg danych świadczących o oporach, na jakie napotykała ta słuszna inicjatywa zjednoczeniowa. Trudności stwarzali pravicowi przywódcy SPD, którym ze zrozumiałych względów nie była na rękę jedność organizacyjna klasy robotniczej. Przeszkody robiły także reakcyjne ugrupowania imperialistyczne, które za wszelką cenę nie chciały dopuścić do zjednoczenia się niemieckiej klasy robotniczej. Mimo trudności klasa robotnicza Berlina doprowadziła do zjednoczenia w ramach jednej marksistowsko-leninowskiej partii.

Mało znany fragment walki niemieckiej klasy robotniczej o zjednoczenie się w ramach jednej partii na terenie Niemiec zachodnich omawia Karl Greese w artykule pt. *Der Kampf der Kommunisten und Sozialdemokraten für die Herausbildung der Sozialistischen Einheitspartei in Südbaden (1945—1946)*. Zwrotnym momentem w tych dążeniach była berlińska konferencja w grudniu 1945 r. W szeregu środowisk istniały silne tendencje zjednoczeniowe. Zaznaczało to się najczęściej na tle walki z faszyzmem i reakcją, która, mimo klęski w wojnie, nie chciała podjąć nowej polityki zgodnej z rzeczywistymi dążeniami narodu. Autor wskazuje, że na badanym przez niego terenie istniały poważne trudności na drodze do zjednoczenia niemieckiego ruchu robotniczego. Najczęściej trudności te czynione były przez pravicowych działaczy SPD, takich jak Schuhmacher i in. Opozycyjne stanowisko wobec dążeń zjednoczeniowych zajmowali szczególnie przywódcy SPD z Hanoweru. Autor demaskuje też wysiłki zachodnich państw okupacyjnych, które nie chciały dopuścić do jednoci niemieckiej klasy robotniczej. Mimo tych utrudnień, poważna część tej klasy rozumiała, że zjednoczenie ruchu robotniczego stwarza zupełnie nowe szanse dla narodu niemieckiego.

Josef Seider w art. pt. *Der Kampf um die Gründung der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands im Ruhrgebiet (1946)* podkreśla, że zjazd zjednoczeniowy w kwietniu 1946 r. wywołał reperkusje w tych częściach Niemiec, które pozostawały pod okupacją mocarstw zachodnich; np. klasa robotnicza Zagłębia Ruhry żywo interesowała się posunięciami organizacyjnymi w strefie okupacyjnej radzieckiej, rozumiejąc dodatni sens zachodzących tam procesów. W maju 1946 r. odbył się zjazd SPD, na którym przewagę uzyskali zwolennicy zjednoczenia się niemieckiego ruchu robotniczego. Przeciwnikom zjednoczenia udało się jednak, w oparciu o pomoc brytyjskich władz okupacyjnych, te dążenia stłumić.

Działalność niemieckich komunistów i socjaldemokratów w Saksonii omawia Otto Schröder w artykule pt. *Die Vorbereitung des Volksentscheids in Sachsen gegen die Kriegs- und Naziverbrecher (1946)*. Z materiałów, jakie przedstawia autor, wynika, że SED energicznie zwalczała zwolenników wojny i nacjonalistów. Partia zwracała uwagę na problem wychowania narodu niemieckiego. W tym zakresie nastąpił wyraźny przełom od maja 1946 r., tzn. od chwili zjednoczenia nie-

mieckiego ruchu robotniczego. W tym celu z inicjatywy SED zorganizowano blok antyfaszystowskich i demokratycznych partii, które skutecznie prowadziły pracę wychowawczą wśród społeczeństwa. W pierwszym okresie taka działalność napotykała na szereg trudności ze strony sił reakcyjnych, którym nie odpowiadały posunięcia ugrupowań demokratycznych. Niemieccy komuniści i socjaldemokraci opowiadający się za zjednoczeniem oparli się głównie na środowiskach wielkoprzemysłowych.

Postawę niektórych grup klasy robotniczej w przemyśle chemicznym, który zajmował ważne miejsce w gospodarce kraju w ogóle, charakteryzuje Kurt Engelsmann w artykule pt. *Die Entwicklung der Aktivistenbewegung in den Chemiewerken des mitteldeutschen Industriegebietes (1947—1949)*. Artykuł wskazuje na wysiłki partii zmierzające do wprowadzenia gospodarki planowej. Apel o zwiększenie wydajności pracy spotkał się z poparciem ze strony klasy robotniczej. W październiku 1948 r. zaczął się ruch współzawodnictwa pracy zapoczątkowany przez Adolfa Hennecke. W stosunkowo krótkim czasie ruch ten ogarnął cały kraj. W fabryce chemicznej „Leuna-Werke” pod koniec r. 1948 plan został wykonany w 112%. Postawa robotników przemysłu chemicznego zachęcała również inne środowiska robotnicze do zwiększania wydajności pracy, do czego zresztą już poprzednio systematycznie zachęcały ogniwa SED. Ruch współzawodnictwa pracy zataczał coraz to szersze kręgi i obejmował tak robotników jak i kadre inżynierską.

Herbert Hepke w artykule pt. *Die sächsische Landesorganisation der SED im Kampf für die Festigung der Arbeiter- und Bauernmacht und den Sieg der Nationalen Front bei den ersten Volkswahlen (1949—1950)* skupia uwagę czytelnika na udziale terenowej organizacji partyjnej okręgu saksońskiego w akcji wyborczej 1950 r. Autor podkreśla, że KPD już w styczniu 1945 r. wypracowała program budowy nowych Niemiec. Dzięki zwycięstwu ZSRR nad hitleryzmem program ten mógł wejść w stadium realizacji. W związku z utworzeniem we wrześniu 1949 r., z inicjatywy amerykańskiej, separatystycznego państwa niemieckiego w zachodnich strefach okupacyjnych, na wniosek niemieckich demokratów, antyfaszystów i komunistów, ZSRR wyraził w dn. 7 X 1949 r. zgodę na utworzenie Niemieckiej Republiki Demokratycznej na terenie radzieckiej strefy okupacyjnej. Po tej decyzji niemieccy demokraci i komuniści przystąpili do przygotowania wyborów, w których cały naród miał się wypowiedzieć w sprawie kierunku przyszłego rozwoju państwa. Zjazd SED w dn. 4 X 1949 r. podjął w tej sprawie zasadnicze postanowienia. Wybory miały być poprzedzone akcją wyjaśniającą oraz licznymi spotkaniami z wyborcami. Organizacja SED w Saksonii utworzyła np. już w czerwcu 1950 r. 3 326 grup agitacyjnych, a w październiku tegoż roku pracowało ich aż 52 691. Do dyspozycji tych grup oddano we wrześniu 4 764 lokali. O dużej aktywizacji społeczeństwa świadczy fakt, że tylko w jednym okręgu wyborczym (Drezno) odbyły się z udziałem kandydatów 393 zebrania, w których uczestniczyło 292 500 wyborców. Agitacją domową objęto 265 000 mieszkańców. W rezultacie nakładu szeroko zakrojonej pracy politycznej i zaangażowaniu się dużej ilości aktywu partyjnego, październikowe wybory w okręgu saksońskim zakończyły się sukcesem kandydatów z listy frontu narodowego. Głosowało 98,12% wyborców, z czego ważnych głosów oddano 99,92%.

Działalność SED w jednym z najbardziej rolniczych rejonów NRD przedstawia Hans Zimmermann w artykule pt. *Die führende Rolle der SED in den ersten Monaten der sozialischen Umgestaltung der Landwirtschaft im Bezirk Frankfurt/Oder (1952—1953)*. II konferencja SED w czerwcu 1952 r. wysunęła program zagospodarowania rejonu nadodrzańskiego. Nadto od tego momentu podjęto pracę nad zakładaniem socjalistycznych ośrodków produkcyjnych na wsi. Ogólne wytyczne polityki partii w sprawach rolnych, opracowane na II konferencji, omawiała w szczegółach Okręgowa Konferencja Delegatów we Frankfurcie w dn.

4—5 X 1952 r. Opracowano wówczas szczegółowy plan mechanizacji i kolektywizacji rolnictwa. Przewidziano dużą pomoc państwa dla gospodarki socjalistycznej. Autor artykułu podkreśla rolę aktywu partyjnego w pracy uświadamiającej na wsi oraz wskazuje na wzorową pracę członków partii w rolnictwie. Nadto w różnych sytuacjach robotnicy z zakładów przemysłowych udzielali pomocy chłopom w pracach polowych, co przyczyniało się — jak podkreśla autor — do utrwalenia sojuszu robotniczo-chłopskiego.

W artykule pt. *Die Bedeutung des Jahres der grossen Initiative für die Schaffung der Grundlagen des Sozialismus* (1954), Werner Horn zajmuje się walką SED o aktywizację niemieckiej klasy robotniczej, co stanowiło warunek przezwyciężenia szeregu trudności, na jakie natrafiło młode demokratyczne państwo niemieckie.

Przełomowym był tu IV zjazd SED w marcu 1954 r. Wytyczył on nowe zadania przed niemiecką klasą robotniczą w zakresie walki o umocnienie władzy. W zjeździe tym wzięła udział liczna delegacja z Niemiec zachodnich. SED bowiem zawsze zwracała baczną uwagę na to, jak doświadczenia socjalistycznego budownictwa oddziałują na postawę społeczeństwa w NRF. Chociaż bowiem NRD miała bardzo duże trudności, które autor pomija milczeniem, to jednak udało się jej pokonać je w 1952/53 r., a po przezwyciężeniu kryzysu wykazała się osiągnięciami i to niewątpliwie wywołało zainteresowanie klasy robotniczej w Niemczech zachodnich.

Zaostrzenie sytuacji międzynarodowej w l. 1954/1956 omawia Horst Lehfeld w artykule pt. *Der Beitrag der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands zur Erhaltung des Friedens in Europa im Herbst 1956*. Niemcy stanowiły zawsze centralny punkt zainteresowania w polityce międzynarodowej. Rząd NRD prowadził politykę konsekwentnie pokojową i opowiadał się za zjednoczeniem Niemiec, co znalazło wyraz w uchwałach III konferencji SED, która odbyła się w dn. 24 III 1956 r. Konferencja wezwała niemiecką klasę robotniczą w obu państwach niemieckich do jednolitego działania w kierunku zjednoczenia Niemiec. Zadanie to stanowiło podstawę polityki kierownictwa SED oraz rządu NRD. W NRF natomiast w tym samym okresie wzrastały coraz silniej tendencje antykomunistyczne, co było konsekwencją odradzania się militarysty pod opieką państw zachodnio-europejskich i Stanów Zjednoczonych. W zachodnioniemieckim ruchu robotniczym zaznaczyło się to zmianą polityki przeprowadzoną przez pravicowe kierownictwo SPD, które przeszło na pozycje reakcyjne i zaczęło prowadzić politykę niezgodną z interesami narodu niemieckiego. W tym czasie kierownictwo SED umacniało swą pozycję i wpływy w społeczeństwie.

W artykule zamykającym omawianą publikację pt. *Die Sozialistische Einheitspartei Deutschlands des deutschen Volkes im Kampf um die Sicherung des Friedens und die nationale Wiedervereinigung Deutschlands* (1949—1960) Stefan Doernberg w sposób ogólny omawia osiem bardzo istotnych dla polityki SED problemów. Słusznie autor poświęca sporo miejsca taktyce SPD, której działalność niewątpliwie ułatwiła zachodnioniemieckim militarystom rozprawienie się z partią komunistyczną i niedopuszczenie do realizacji jej słusznego programu. Stąd też ostra i słuszna krytyka, z jaką wystąpił Doernberg przeciw SPD. Drugim ważnym problemem, któremu autor poświęcił najwięcej uwagi, to inicjatywa rządu NRD w sprawie rozwiązania kwestii niemieckiej. Autor szczegółowo zreferował koncepcje wysuwane przez NRD zmierzające do przeprowadzenia ogólnoniemieckich wyborów jako podstawy do zjednoczenia kraju oraz ewentualnego utworzenia konfederacji państw niemieckich. Autor precyzuje zasadnicze tezy stwierdzając, że podstawowym warunkiem rozwiązania kwestii niemieckiej jest utrzymanie pokoju oraz zlikwidowanie niemieckiego militarysty, co umożliwi pokojową koegzystencję NRD z NRF.

Ogólnie rzecz biorąc, omawiana publikacja zapoznaje czytelnika szczegółowo z podstawowymi kierunkami polityki SED, która wzięła na swe barki ciężar kierowania demokratycznym państwem niemieckim i która w trudnych warunkach kontynuuje budownictwo socjalistyczne. Pomiedzy poszczególnymi pracami widoczne są pewne różnice, jeżeli chodzi o ich wartości naukowe. Szczególnie dotyczy to warsztatu badawczego niektórych prac i dlatego nieraz tezy, składają na pewno trafne i słuszne, nie są dostatecznie udokumentowane. Brakiem pracy jest chyba pominięcie problematyki kulturalno-oświatowej w działalności SED. Z wielu szczegółowych publikacji wiemy, że tym właśnie sprawom kierownictwo SED poświęca sporo uwagi. Artykuł syntetyczny poświęcony polityce kulturalno-oświatowej na pewno wzbogaciłby omawianą publikację. Także nie uwzględniono zagadnień związanych z pracą wychowawczą prowadzoną przez SED w różnych środowiskach i wśród młodzieży niemieckiej.

Mimo tych usterek omówiona książka stanowi ciekawą lekturę i wprowadza czytelnika w dzieje NRD w okresie l. 1945—1961. Ukazuje ona skomplikowany proces przeobrażeń dokonujących się w społeczeństwie niemieckim w granicach państwa socjalistycznego, co ma oczywiście szczególne znaczenie dla kształtowania się stosunków polsko-niemieckich.

Stanisław Kubiak

ARNOLD J. HEIDENHEIMER. *Adenauer and the CDU. The rise of the leader and the integration of the party.* The Hague 1960, Martinus, Nijhoff, s. XV + 258.

Autorem recenzowanej pracy jest Niemiec z pochodzenia, który po ukończeniu studiów na wyższych uczelniach USA i Anglii, poświęcił się pracy naukowej i obecnie jest docentem nauk politycznych na Uniwersytecie w Michigan.

Autor wykorzystał stenogramy i protokoły posiedzeń Rady Gospodarczej, Rady Parlamentarnej Parlamentu Związkowego, Rady Związkowej, *Landtagu* Północnej Nadrenii-Westfalii, zjazdów i konferencji CDU, przemówienia Adenauera, wiele zachodnio-niemieckich dzienników i czasopism, kilkadziesiąt monografii w języku niemieckim, angielskim i francuskim. Wydaje się, że autor uwzględnił bodaj wszystkie dostępne mu materiały.

Omawiana praca składa się z przedmowy, wstępu, dwóch zasadniczych części zatytułowanych: I. *Utworzenie partii i początkowa działalność (1945—1946)*, II. *Polityczny konflikt i integracja partii (1947—1949)* oraz z zakończenia. Z tytułów poszczególnych części można by wnioskować, że autor zamyka swoje rozważania na r. 1949. W istocie jednak sięga aż do końca 1959 r. Praca Heidenheimera zasługuje na omówienie ze względu na zawarte w niej materiały, w Polsce dotychczas nieznanne, oraz na charakterystykę i ocenę Adenauera. Ocena działalności kanclerza jest dość krytyczna i poparta faktami.

Autor chce przede wszystkim pokazać, w jaki sposób Adenauer skupił w swoim ręku władzę — stworzył w pewnym stopniu w Republice Federalnej system rządów autokratycznych. Niewątpliwie władza kanclerza jest większa od tej, którą dają mu Ustawa Zasadnicza z r. 1949 i regulamin rządu federalnego z maja 1951 r. W Republice Federalnej mówi się o „demokracji kanclerskiej” (*Kanzlerdemokratie*), tj. demokracji kierowanej przez kanclerza. Decyzje w zakresie spraw politycznych państwa zostały w ręku kanclerza zmonopolizowane. Autor przedstawia (s. 190 i n.), jak Adenauer, przed utworzeniem pierwszego rządu federalnego i zjednoczeniem CDU w październiku 1950 r. w Goslar, usuwał swoich rywali i przeciwników w partii. Szczególnie ożywioną w tym kierunku działalność rozwinął Adenauer w okresie tworzenia pierwszego rządu federalnego. Trzeba bowiem pamiętać, że wewnątrz CDU/CSU zarysowały się różnice zdań w sprawie składu tego rządu.